etnobotanikus 1940-es években tett amazonasi felfedező túráját kísérhetjük figyelemmel. E cselekményszálak középpontjában népének utolsó sámánja áll, Karamakate, a világok közt járó. Az ő vezetésével járja be mindkét kutató a szent növény, a *yakruna* megszerzésére irányuló utat, az egyik halálos betegségéből remél felépülést, a másik informális és anyagi hasznot akar húzni a dél-amerikai indián tradíció szakrális szimbólumából. Az önmagát is felszámoló modernitás kegyetlen pusztítása övezi útjukat, a gyarmatosítás egyre rémisztőbb arculatait tárva fel előttük. Utazásuk messzemenően nem csak külsőleges, a sámán szinte túlvilági vezetőként nehezedik lényükre, az elviselhetetlenségig fokozva emberi gyarlóságuk határait. Így a tudósok kálváriája egy ponton végképp összeforr. A cél itt már nem külvilági, hanem saját tudatuk legmélyén keresendő. Fel kell, hogy ismerjék önmaguk tébolyult, hazug és modern mivoltát, amely a feledés szürkületébe taszította önnön eredetüket.

A fölöttébb szuggesztív látvány kibontakozása első látásra meglehetősen szokatlan lehet a csapongó színkavalkádhoz szokott európai szemnek, ugyanis Ciro Guerra fekete-fehér képekben tárja elénk az Amazonas fenséges világát. Ez a mára már szokatlannak mondható megoldás jóbarátként hívhatja elő azt a figyelmet, amely az alakok és formák sokasága mögött megbúvó tartalomra koncentrál. Ugyanakkor a színek hiánya húsbavágóan reflektál a paradicsomi állapotból, az időtlen egységtudatból kizuhant ember kálváriájára. Ott, ahol Karamakate, az ontikus tudás utolsó képviselője is *chullachaqui*vá, azaz üres kéreggé, porhüvellyé vált, semmi létjogosultsága sincs a létezést elevenné formáló színeknek.

A film lesújtó tanúbizonyságként szolgál az újkori ember lelki és szellemi tisztátalanságára, a saját hagyományait sem értő világhódító és hittérítői tevékenységére. Megrendítő módon tűnik fel a keresztény misszionáriusok szektaszerű tenyészete, hisz egy Isten adta kereteiből teljesen kifordult hagyomány abnormális képviselői – önjelölt Jézus Krisztusként – prédikálnak a saját tradíciójukat elfelejtő őserdei népnek. A sámán szerint *„ők most a legrosszabbak mindkét világon”*, ugyanis mindkét fél alapvetően elvesztette már szellemi eredettudatát.

Végeredményében *A kígyó ölelése* messze több, mint a modern lelkület kritikája. Nem ragad le a végső kor embere felett kimondott ítélet megmásíthatatlanságában. Sokkal inkább azt állítja, hogy a létezés siralomvölgy-szerűsége nem válik érthetővé és nem számolható fel sem globális, sem egyéni szinten, ha kizárólagosan a sors felé fordulunk. A személyiség és az én szellemtől izzó átformálására hívja fel a figyelmet, arra, hogy ne csak azt lássuk, amiről valaha úgy döntöttünk, hogy csak az és semmi más. Arra, hogy valóságosabbnak lássuk azt, amit úgy hívunk: valóság. Azért, hogy végül magunk is megértsük azt, amit egy gyermek még könnyedén megért. Azt, hogy egy folyónak nemcsak kettő, hanem három, öt, ezer partja is lehet.

R. Zs.

Hamvas Béla
LITAI
82 oldal (H. n., 2015, Medio Kiadó)

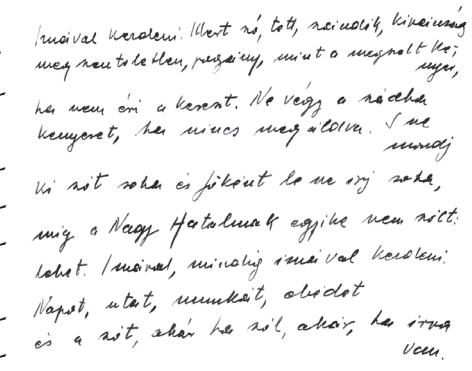
Az *Új Forrás* folyóirat 2008. decemberi számában írtuk, hogy a *„rendszerváltozás utáni magyar kulturális élet nagy skandaluma [Hamvas Béla] életművének »irodalmiasítása«”*. Sokak szépíróvá fokozták le őt, hozzáállásuk a közvéleményig hatolt, és olyasmi részévé lett, amit ő maga *„merő irodalomnak”* nevezett. Ez úgy történhetett meg, hogy mindenekelőtt írónak kezdték tekinteni, kevéssé foglalkoztak vele, mint gondolkodó-

val, azzal, hogy döntően miket tanított, milyen gondolati irányzatok és szerzők hatása alatt állt, hogy önként és alapvetően milyen eszméket közvetített, s mikor is tette azt a hatalmas életművén belül.

E régi meglátás, fenntartva, nem gátol meg bennünket abban, hogy most a szépírói, irodalmi érzékkel és tehetséggel megáldott Hamvassal foglalkozzunk. A *Karneválon* kívül már nemcsak az utolsó regényeivel (*Szilveszter. Bizonyos tekintetben. Ugyanis* [életműkiadás 2. kötet]) rendelkezünk, hanem néhány éve a *Karnevál* zsenialitásához vezető utat is jobban láthatjuk: az *Ördöngösök* regény (életműkiadás 28. kötet) és a *Nehéz nem szatírát írni* irodalmi műveinek (életműkiadás 29. kötet) megjelenése révén. Hamvas szépírói technikái hátterének megértéséhez a *Művészeti írások I–II.* (életműkiadás 26–27. kötet) is hozzájárul. Röviden fogalmazva: 2014 óta számos pozitívum történt a Hamvas-kiadásban szépirodalmi szempontból, de a tekintetben is, hogy irodalmi törekvéseit tágabb és eredeti összefüggésben láthassuk.

Az itt röviden vizsgálni kívánt *Litai* (Imádságok) nem az életműkiadás részeként, hanem önállóan jelent meg. Már korábban léteztek ilyen, párhuzamosan megjelenő kisebb kiadványok (például Rudolf Kassner: *A három birodalom*), ez azonban valóságos könyvészeti remek. Hamvas rövid, 26+2 oldalas kéziratának reprodukcióját tartalmazza, melyet ő maga, sajátkezűleg, kis füzetté állított össze. Magában foglalja a kézirat betűszedését és egy utószót is.

Mindezeknél fontosabb, hogy maga az írás a fent említett regényektől eltérő szépírót mutat. Amíg az *Ördöngösök*, a *Nehéz nem szatírát írni*, a *Karnevál*, a *Szilveszter*, a *Bizonyos tekintetben* és az *Ugyanis* modern, több vonatkozásban posztmodern irodalmi művek – pusztán stiláris és írástechnikai értelemben véve az utóbbi kifejezést –, addig a *Litai* klasszikus irodalmi mű. Klasszikus olyan értelemben, ahogy, mondjuk, Hölderlin prózája. A kísérőtanulmány szerzője az általunk nem ismert korai versekhez valamint a *Bruchstück* című kései íráshoz hasonlítja *A magyar Hüperion „levélformában írott, költői ihletésű és sodrású ritmikus prózája”* mellett. Kétségtelen tehát, hogy a „szépíró Hamvasnak” klasszikus jellegű irodalmi művei is vannak, miközben gondolati „hátterük” sokszor ugyanaz, mint posztmodern jellegű irodalmi műveinek.

A *Litai* esetében a szellemiség is látványosan klasszikus. Annak ellenére, hogy e mű „*egy személyes konfliktus szülötte. (…) megszólítás és tisztázás szándékával fogalmazta meg, mégpedig második feleségéhez, Kemény Katalinhoz fordulva, a kettejük közt támadt feszültség és távolság oldására*”, Hamvas itt szinte mindent tradicionális elvekhez kapcsol, a legnagyobb irodalmi intenzitás mellett azokra vezet vissza, nem csupán formában, hanem átélésben, valóságosan felemelkedve a princípiumokhoz, mintegy magával emelve az életet.

Legalább a kézirat 4. oldaláig úgy gondolhatjuk, hogy nem is emberi szerelemről van szó, hanem arról, amit Istenszerelemnek mondanak. Igeként, „*Szó Úrként*” kontemplálja Istent, de a lírai próza későbbi szerelmi intenzitása is olyan, hogy nem tudjuk pontosan eldönteni: emberi nőhöz szól-e, vagy – minden különösebb szándékoltság és kétértelműség nélkül – a nőhöz *és* Istenhez. Természetesen vannak többé-kevésbé egyértelműen beazonosítható személyes részek, azonban ezek is olyan gondolati kontextusokban jelennek meg, amilyen az én és a Te, a bent és a kint, a testiség és a testet-

lenség, a van és a nincs, a nyom és a nyomtalan, vagy a maszk, a „más" és a „puszta van" metafizikai problémái.

Az egészben nem a személyes és a személyfeletti, az egyéni és az Isten iránti szerelem kibogozhatósága az érdekes, hanem ahogy ezek *összekapcsolódnak* egy egyszerre lírai és metafizikai intenzitásban. Hogy az Istenszerelem felvetése részünkről nem túlságosan merész – habár a konkrét emberi szerelemmel együtt mindig kérdéses –, azt az is mutathatja, hogy a 10. kéziratoldalon megjelenik a *„Legszebb Szűz"* témája. Később a nő vanságg al és sokasággal való összekapcsolása történik (19–23. l.), de ezek sem didaktikus részek, nem is pszichológiai igazságokat állapítanak meg. *„(…) rajtad keresztül / jöttem s rajtad keresztül jutottam ilyen tájra / és ismét rajtad keresztül más-más világba, / varázsba, magamnak hitt magamba, / ami más volt." „Rajtad keresztül ment ki Ádám az Édenből / és rajtad keresztül fog visszatérni oda, / ami több, mint a paradicsom?"* Hamvas szemlélete meghatározó módon monisztikus, a nem-kettősség jegyében áll, amire eddig kevéssé figyeltek fel. A poétikusság, a líra, az irodalmiság alapvetően és döntően ehhez a tapasztaláshoz vezető eszközök voltak számára, akkor is, ha szükségszerűen engedett formai csábításoknak, amelyekkel – ráadásul – különféle esztétikai örömöket okoz nekünk.

Az *Imádságok* (vagy *Kérések*) utolsó lapjain azt kéri a szeretett nőtől, hogy *„Kapu"* legyen (24. l.). Mert jaj annak a nőnek, aki nem Kapu, aki nem tud Kapu lenni s átereszteni, de *„százszoros jaj / annak [a férfinak], aki előtted vonakodva megáll / s nem lép be sehová s ácsorog s nem mer belépni, kilépni / oda."* De azt is kéri, ne csak *„Kapu"*, hanem a kapuk Kapuja, az *„Utolsó"* legyen, több, mint kapu: *„Valaki"* (23–26. l.). Íme a női minőséget jól ismerő, nem-dualista Hamvas: *„És mondd, hol az utolsó, amin túl már / nincs több, és mondd, te kapu, eljössz velem / úgy, hogy nem leszel többet Bejárat, hanem: Valaki? / Te vagy a Szent Kapu? Az utolsó? Az, amelyik / megindúl majd és velem jön? Vajon kapuja / vagy önmagadnak is? Vagy csak úgy, hogy / te vagy az, de magadon át nem jöhetsz velem? / (…) mondd, jössz velem kapu? Lehet?"*

Mindezek után mellékes, de megjegyezzük, már Darabos Pál észrevette, hogy 1939, a *Litai* születésének éve, döntő jelentőségű Hamvas útja tekintetében. Várkonyi Nándornak és Gulyás Pálnak írt leveleiből is látható, hogy ekkortájt hagyta maga mögött a *„szép új pogány-görög heroikus magatartást"*, és fordult a személyes istenhit s egy tradicionálisabb vallásosság felé. A vizsgált műből látható, már ekkor foglalkoztatta a megnyilvánulás misztériuma, az isteni személyesség, ahogyan az is, hogy a személyes Istent egyáltalán nem szokványos, naiv módon képzelte el.

E változást, habár még nem tudunk eleget róla, a *Litai* is jelzi, olyan gyönyörű – irodalmi – formában, ahol a megnyilvánulás, valamiképpen a megnyilvánulatlant erősíti. (Akkor is, ha a megnyilvánulatlan, a személyfeletti doktrinális értelemben egyértelműen megelőzi a megnyilvánultat, a személyest.)

H. R.

Hamvas Béla
A VALÓSÁGBAN FELÉBREDNI. EGY ÉLETÚT ÁLLOMÁSAI FOTÓKBAN, ÍRÁSOKBAN, FILMBEN ELBESZÉLVE
333 oldal, melléklettel (H. n., 2016, Medio Kiadó)

E kötet nem az életműkiadás részeként jelent meg, hanem párhuzamosan. Formátumában a „Nemzeti Könyvtár" 47. kötetére *(Hamvas Béla: Öt géniusz. Válogatott esszék)* emlékeztet, de csupán a jól olvashatóság tekintetében, hiszen sokkal komolyabb vállalás e sorozat számos köteténél, amely olyanokat is felvett a nemzeti irodalmi „panteonba", akik vitathatóan nemzeti szelleműek. Első ránézésre újabb kényelmes válogatásnak tűnik Hamvas írásaiból, melyek közül valamelyik majd csak érdekel valakit, de egyáltalán nem erről van szó (egyébként a „Nemzeti Könyvtár" említett kötetének esetében sem). Egy nagyon komplex, átfogó és ugyanakkor részletes bemutatása az életműnek – s nem pusztán a közzétett, majdnem valamennyi fennmaradt Hamvas-fotó és a DVD-melléklet miatt.

Hamvasnak – legalább *post mortem* – eddig valahogy szerencséje lett a filmekkel. Az a kevés, ami a magyar tévécsatornákon adásba került vele kapcsolatban, mind jónak mondható a maga nemében. Szép és hiteles volt a *Közjáték*-rész Andorai Péterrel, jó a *Századfordító magyarok* epizódja (különösen Venczel Vera), az *Emlékezés Hamvas Bélára*, a *Beszélgetések Hamvas Béláról (Kemény Katalinnal)* és a *Hagyaték* Hamvas-része is. S az eddigi legjobb, talán Katona Zsuzsa és Nyeste Péter új filmje, amely nem került adásba, de a jelen kötet melléklete.

Egyáltalán nem önkényesen kiragadott írások és részletek gyűjteményéről van szó, hanem nagyon tudatos elgondolásról. A filmhez hasonlóan hét korszakra osztja az életművet. Igen találó, gyönyörű mottókkal vezeti be a nagyfejezeteket, közli az adott korszak legfontosabb műveinek jegyzékét, majd olyan Hamvas-műveket és -részleteket, amelyek megmutatják egyrészt az adott korszak hangulatát, másrészt a szerző jellegzetes korabeli sorshelyzetét és – főként – jellemző gondolati orientációit. Így jelennek meg *„egy életút állomásai"*, minden elhagyás, szándékos irodalmizálás vagy metafizikálás nélkül.

A „Kötetben szereplő írások" című filológiai fejezet túl szerény abból a szempontból, hogy az összesen több mint száz írás illetve -részlet közül, ha jól számolom, 11-nél közli: *„itt jelenik meg először"*. Pedig ezeken kívül számos további, nem kéziratos, folyóiratban megjelent íráshoz sem fért hozzá az olvasók nagy többsége.

Például nemcsak a „Jókai növényei" volt ismeretlen eddig – amelyből a figyelmes olvasó nem mellesleg azt a következtetést vonhatja le, hogy Hamvas íráskészsége és stílusjegyei sok eleme már 1912/13-ban „készen állt" –, ugyanilyen örömteli, mondjuk, a *Budapesti Hirlap*ban 1924-ben megjelent „Vörösbor" című írás, amely bár nem *„itt jelenik meg először"*, nehéz hozzáférhetősége miatt kevesen tudtak arról, ami előrevetítette a huszonegy-néhány évvel későbbi *A bor filozófiáját*.

Folytathatnám még hasonló példákkal, de továbbra sem mondanék olyat e nagyszerű és frappáns válogatásról, ami elolvasását pótolhatná.

A. Z.